

G.A. Kuzembayeva*
T.Ye. Shonmurinov

K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

*Corresponding author: kuzembayeva@mail.ru

Conceptualization of religion in Linguistic Consciousness of Kazakh Ethnicity

Abstract. Religion is the only area where rational-analytical activity, which is obligatory for science, provokes a tense attitude towards itself. In this respect, the identification of religion as a concept, describing its content, structure, and development, as well as its impact on the nation causes a high interest.

The article presents the results of a psycholinguistic study, the purpose of which was to describe the ways of conceptualizing religion by the representatives of the Kazakh language and culture, modeling the associative field "religion" in the Kazakh language, identifying the features of conceptualizing religion in the Kazakh linguistic culture. The material of the research was the data of psycholinguistic study conducted with the native speakers of the Kazakh language. The method of obtaining data was a free associative experiment with the registration of answers given for a certain period of time to the stimulus word *дiн* / religion.

The obtained associative data were distributed according to the frequency criterion, followed by modeling the associative field and its cognitive structure. The associative field "religion" in the Kazakh linguistic consciousness includes agents and artifacts of religion, rituals, beliefs, immaterial aspects, figures, and types of religion. The most frequent associations with religion in the Kazakh linguistic consciousness are *меуим* / mosque (13%), *Құдай* / God (11%), *сенiм* / faith (10%), *Ислам* / Islam (10%), *ширкеу* / church (9.5%), *Құран* / Quran (7.5%), *жан* / soul (7%), *жарық* / light (6%), *атеизм* / atheism (5.5%), *дұға ету* / pray (5%).

The associative field "religion / *дiн*" modelled as a result of the psycholinguistic study consists of the features 'Islam', 'mosque', 'God', and 'faith' in the centre of the field, and the features 'bata', 'pray', 'zeket', and 'oraza' in the near periphery of the field model "religion / *дiн*", which demonstrates the relevance of these Islamic religious artifacts and acts to the Kazakh linguistic consciousness.

Keywords: linguistic consciousness of Kazakhs, religion, the Kazakh language, nationality, concept, psycholinguistic study, a free associative experiment.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2022-140-3-32-40>

Introduction

Religion is one of the most significant impacts that have defined the development of mankind. As such, the importance of this concept in the tandem with a nomadic tribe that has been the main part of the Kazakh nation in its entirety is a new prospect that has not been taken on yet.

The identification of religion as a concept, its content and structure, as well as its impact on the Kazakh ethnicity and its development causes a high interest.

Different scholars always looked differently at a phenomenon as widespread as religion. Some remark on its vagueness and inability of modern science to pin down exactly what the term

“religion” may refer to, therefore suggesting or at least implying that religion is one of those terms one cannot define clearly or set boundaries for. In this respect, Tagore states that “the uncontainable diversity of what we call in Latin “religion” is itself a great religious truth and the marker of uncontainability of what religion is all about” [1, p. 163]. On the other hand, Marx and Engels took a primarily negative stance towards religion. According to them, it strove to replace philosophy, ergo, knowledge by itself pretending a center of traditionalism [2, p. 108].

There were made attempts to distinguish the stages of development of religion and to give their outlook [1]. Concept of freedom in different religions [3], human rights [4], the concept of time [5], scientific knowledge [6] from the perspective of Islam religion and religious education [7] were investigated.

Among the Kazakh researchers, the monographic study of the concept of Islam in the Kazakh concept sphere [8] in which the author goes from a methodological point of view, according to which the concept is considered as a universal mental unit in the acquisition of linguistic and cultural content and cognitive signs, should be stated. The team of scholars of Al-Farabi National University compiled the Dictionary of Religious Terms [9]. The Centre for Research and Analysis on Religion of the Republic of Kazakhstan develop and publish editions containing questions and answers on religious issues for those who are interested in currently relevant problems within the religion of Islam [10].

The importance of religion in linguistic consciousness of a nation, rather than entire human race was not comprehensively studied until now. The relevance of the study is marked by the rapidly accelerating process of globalization, where various ethnicities are starting to connect and interact. Cultures and ways of lives are being exchanged, and in this context, something as impactful as religion plays a pivotal role [9, p. 28], therefore it is important to understand exactly what kind of role it plays in the culture of an ethnicity and how it is conceptualized by a nation.

Thus, this study is aimed at describing the ways of conceptualizing religion by native speakers of the Kazakh language by means of modeling the associative field “religion” in the Kazakh language, and identifying the features of conceptualizing religion in the Kazakh linguistic culture.

Materials and methods

The cross-reference of written literary sources was conducted to contextually analyze the concept of religion in the Kazakh linguistic culture. The idea behind that is to extract the semantical meaning from various language data, compare and identify any consistent patterns in the way those are defined. Lexicographic analysis was manipulated for defining the concept and its origin from etymological point of view.

A free associative experiment, being one of the main methods utilized in the research, was aimed at determining the concept of religion within the context of Kazakh linguistic consciousness, verbally represented by the lexeme “*дин*” in the Kazakh language.

A word association test was conducted among the native speakers of the Kazakh language in March 2021 in the K. Zhubanov Aktobe Regional University in order to explore the specifics of conceptualization of religion among representatives of the Kazakh culture. 40 respondents – the native speakers of the Kazakh language, aged between 14 to 30 (m-22), participated in the study.

The experiment was conducted by providing a link to the Google Forms. The word stimulus *religion*, which is *дин* in Kazakh was presented to respondents. The participants of psycholinguistic experiment were asked to provide first associations to the given word. The number of reactions was not limited.

Associative responses given within a certain period of time to the stimulus word *дин/religion* were registered and further analyzed. The obtained associative data were distributed according to the frequency criterion, followed by modeling the associative field and its cognitive structure. Results of the study were presented

in the form of an associative field, with the selection of semantic zones and the definition of common and specific components of religion in the linguistic consciousness of Kazakhs.

Religion in the Kazakh linguistic culture

The most commonly practiced religion in Kazakhstan is Islam that has been established for millennia under the influence of local customs and religious tolerance. Islam has always coexisted peacefully with other religions in the country [11].

Referencing the dictionaries, definition of the word “religion” is as follows:

- 1) the belief in and worship of a superhuman controlling power, especially a personal God or gods;
- 2) a particular system of faith and worship;
- 3) a pursuit or interest followed with great devotion (Oxford Dictionaries).

The etymology of the word is referred to Latin – *religare* (to bind) – *religio* (obligation, bond) – *religion* in English. *Дін* in the Explanatory dictionary of the Kazakh language is defined as a type of ideology against science, worship to God [13].

Analyzing the pieces of Kazakh literature, we can assume that the society views towards the concept of religion are not entirely positive:

Жамандық жақсылықпен оған бір бас, Дін ісін, Құдай ісін айыра алмас (Абай);

Дін деген өтірікке нану деген, Көңілге өңбес хиялды алу деген, Бұл молданың өтірігіне сену деген, Жетегіне соқырдың еру деген (С. Торайғыров). Religion is regarded as falsehood, accepting as true delusions under the influence of others.

Religion is considered a tool of separation:

“Тар келмейтін тақымыма, / Тағдыр қосқан жақыныма / Неге жаным жібимеді? / Діні бөлек, тілі басқа, / Тірлігі жат, түбі насқа / Неге жүрек жүгінеді?” (И. Сапарбай. “Қазақтың несібесі бір Аллада!” [14]. In this particular context, the author is questioning the reader, why the other speaks a “language different than his and has a religion different than his”. It is therefore plausible to assume that religion detaches people, causing them more conflicts.

The following conflict backs up the previous statement to an extent:

“Біздің Махамбет, орыстың Пушкині, венгердің Петефийі... сөзімізге дәлелді ондап, жүздеп келтіруге болады. Жасық адамнан ақын шықпаяқ емес. Ал жалынды адамда шалт басқан қимылдардың да болатыны анық. Адам жанының білгірі атанған Достоевскийдің өзі: «Менің творчеством өзімді күнәһар сезінген сәттен бастау алған» деген. Ал біз бұл қаламгер қауымының бәрін діни, адами уағыз айтатын шіркеу не мешіт төңірегіндегілерге айналдырғмыз келеді. Одан қалса періште жасамақ, тас тұлғасына тамсанып отырмақ ниетіміз және бар. Шамасы, қателесіп жүрген ақындарымыз емес, біз болармыз. Әйтпесе, Франсуа Вийонның әйгілі тентектеу бір шумағына тамсанып алып, өзіміздің ұлы ақындардан тек періштенің елесін көре бергіміз келетіндігіне не себеп?..” (Ә. Балқыбек. “Бізде гений де, талант та жоқ... Бізде бәрі періштелер...” [15]. The author expresses confusion and frustration, not only general, but rather with the modern generation people, the people that, according to author, “want to create an angel”, i.e., something perfect, something impossibly flawless, which, according to some motives is a sin in itself – to strive and achieve perfection.

The community in itself, the consciousness of the people gradually steps away from embracing the religion. Religion is dealt in the context of love, which, too, can be called a divine subject:

“Махаббатты жеңіл-желпі баяндағым келмеді. «Мен саған ғашықтың, көргенше асықтың» дегендей. Махаббаттың сүйініші мен қуанышын ғана емес, қайғы-қасіретін, жан азабын да сезіндіргім келді. Махаббат адамның дәрежесіне, өресіне, жынысына, ішкі мәдениетіне, мемлекетіне, тіпті дініне де қатысты...» Орхан Памук осы сөздерімен-ақ, біраз жайды ұқтырып тұр. Романда қыз бен жігіттің арасындағы қарым-қатынас ашық суреттеледі. «Сүй, жан сәулем, тағы да сүй, тағы да...» деп жырлаған Мағжандық отты жүрек Орхан Памукте де бар” (М. Айтхожина. “Адамның біреуден жоғары, біреуден төмен тұруы заңдылық” [16]. The author stresses the hardships of love, the complications that always trail and the implied frailty and inconsistency that always looms over it. It is worth noting

Table 1

Associative responses of respondents to the stimulus-word дін

Responses	Frequency	Percentage
Құдай (God)	22	11%
сенім (faith)	20	10%
шіркеу (church)	19	9.5%
Ислам (Islam)	20	10%
Құран (Quran)	15	7.5%
жарық (light)	12	6%
мешіт (mosque)	26	13%
атеизм (atheism)	11	5.5%
жан (soul)	14	7%
ғибадат (cult)	2	1%
зекет (zeket)	7	3.5%
бата (bata)	9	4.5%
ораза (oraza)	9	4.5%
карма (karma)	4	2%
дұға ету (pray)	10	5%
Total	200	100%
Source: authors' elaboration based on the free associative experiment		

that in this context, love is also connected to religion, signifying of the latter's importance and overwhelming, almost ubiquitous presence.

Conceptualizing religion was of great importance over the last few decades. Writers tried to consider and carefully weight its importance:

“Бүгінде, дін – мейманаға айналған заман. Адамдардың білігі жетілген сайын аралары жақындағанның орнына алышақтап барады. Адамдар әлдебір ерекше, белгілі бір діннің, конфессияның еншісіндегі ақиқатты тапқысы келеді. Бірақ ақиқат, бір діннің меншігі ғана болса, ақиқат болудан қалады”; “Данышпандықта, ақиқатта дін де жоқ, ұлт пен нәсіл де жоқ. Ақиқаттың өзі – дін. Дін атаулы ақиқаттан тарайды. Тағы да бір пайгамбар айтыпты, ізгі болу үшін, кісілікті болу үшін, ақиқатты тану үшін міндетті түрде бір діннің өкілі болу шарт емес деп. Ақиқатқа жетсеңіз, дін атаулының барлығынан биік тұрасыз. Ақиқатқа жетсеңіз – басқа Құдайдың сізге керегі жоқ” (И. Сапарбай. “Қазақтың несібесі бір Аллада!” [14]. They

propose several different points of views, such as “there will be no need for the God's (or holy word” and how “the ultimate truth” should be and is prevalent over the religious truths and, finally, how the truth is more important than the religion, suggesting at the end that once “one achieves truth there will be no need for religion”.

Based on the content analysis of the language data selected from literary sources, we can state that religion is negatively considered when it causes harm to the individual and/or society, slows down the progress of any professional field, acts as a source of immoral acts or customs and a tool for social control. It is by no means important to describe the ways of conceptualizing religion in the modern linguistic consciousness of the Kazakhs.

A free associative experiment resulted in 200 associations from 40 respondents – native speakers of the Kazakh language. 15 cognitive features were identified in the content of the concept *religion / дін* in the Kazakh linguistic consciousness (see Table 1).

The most frequent associations with religion in the Kazakh linguistic consciousness are мешіт / mosque (13%), Құдай / God (11%), сенім / faith (10%), Ислам / Islam (10%), шіркеу / church (9.5%), Құран / Quran (7.5%), жан / soul (7%), жарық / light (6%), атеизм / atheism (5.5%), дұға ету / pray (5%).

The cognitive features of the concept under study were further presented in the form of an associative field, with the division into center, near, far and outer peripheries.

Based on the frequency of lexical associations, the center (identified by reactions from more than 20 respondents), the near periphery (10-20 respondents) the far periphery (5-10 respondents), and the outer periphery (less than 5 respondents) were determined in the Kazakh language (see Table 2).

Table 2

The associative field of the stimulus дін in the Kazakh linguistic consciousness

Center (more than 20)	мешіт / mosque (26), Құдай / God (22), сенім / faith (20), Ислам / Islam (20).
Near periphery (from 10 to 20)	шіркеу / church (19), Құран / Quran (15), жан / soul (14), жарық / light (12), атеизм / atheism (11), дұға ету / pray (10).
Far periphery (from 5 to 10)	бата / bata (9), ораза / oraza (9), зекет / zeket (7).
Outer periphery (less than 5)	карма / карма (4), ғибадат / cult (2).
Source: authors' elaboration based on the free associative experiment	

The associative field дін was further interpreted and categorized into the clusters forming the semantic zones. As a result of categorization into clusters the following semantic zones were formed in the Kazakh linguistic consciousness:

Figure (Құдай / God (22);

Types of religion (Ислам / Islam (20);

Agents and artifacts of religion (мешіт / mosque (26), шіркеу / church (19), Құран / Quran (15);

Beliefs (сенім / faith (20), атеизм / atheism (11), карма / карма (4);

Immaterial aspects (жан / soul (14), жарық / light (12);

Rituals (дұға ету / pray (10), ораза / oraza (9), бата / bata (9), зекет / zeket (7), ғибадат / cult (2).

Semantic zones that were formed include agents and artifacts of religion (30%), rituals (18.5%), beliefs (17.5%), immaterial aspects (13%), figure (11%), types of religion (10%).

The field model “religion / дін” in the Kazakh linguistic consciousness formed with the semantic zones “Figure”, “Types of religion”, “Agents and artifacts of religion”, “Beliefs”, “Immaterial aspects and Rituals” is presented in Figure 1 based on the division into center, near, far and outer peripheries (see Figure 1).

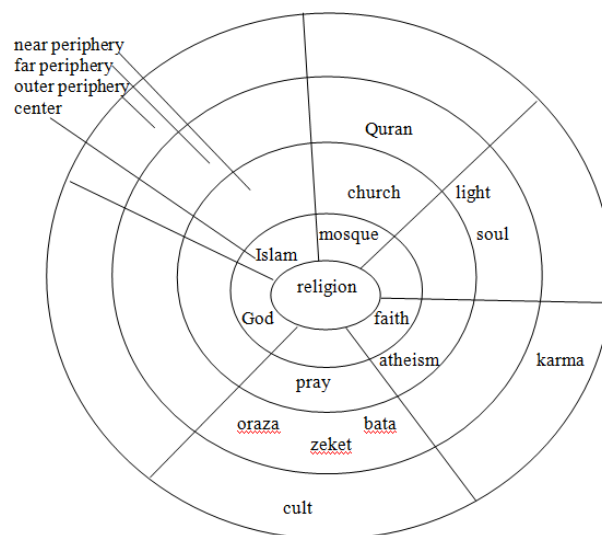

Figure 1. Field model “religion / дін” in the Kazakh linguistic consciousness

As a result of the associative experiment conducted with the native speakers of the Kazakh language and representatives of the Kazakh culture followed by modelling of the associative field model “religion / дін” in the Kazakh linguistic consciousness, we have found that religion is associated with God, Islam, mosque/church, faith and soul. Religion in the Kazakh linguistic consciousness is actualized by religious agents and artifacts, rituals, beliefs, immaterial aspects, religious figures and types of religion.

Discussion

The study highlights the content and structure of the concept religion in the Kazakh linguistic

consciousness as described through a cultural, linguistic and psycholinguistic study, which has not been the subject of previous research in this field.

Religion is mostly considered negatively actualizing the notions of “an act of binding” or “obligation” due to its historical impact as the primary driving force behind the Dark Age in Medieval times. To blindly follow a religious or any other ideology simply means to restrict your perception, suppress your thoughts and emotions, and live in hypocrisy – in other words, to live in pain and misery.

Though, in the Eastern picture of the world Islam, in stark contrast to the West, has never been a hindrance to the science and development to such a degree. It solidified the initial positive meaning attached to the concept of religion by majority of those, who accepted Islam. Among those were the tribes that would later make up the Kazakh nationality. It is therefore no secret as of why historically, Kazakh national consciousness has been imprinted with severely positive associations with this notion and it took only up until now, prior to being the part of the USSR with its infamous scorching tactics and relentless punishments to any and all who were religious in the smallest degree for this to gradually dissipate.

Despite the negative effects the religion can cause on society, the positive sides of religion should also be mentioned. By now, the religion of Islam, emphasizing monotheism, the unity of God (“Allah”), and Muhammad as his final messenger, has become a consistent part of the

Kazakh national consciousness. It is clearly demonstrated in the associative field “religion / дін” modelled as a result of the psycholinguistic study, which center consists of the features ‘Islam’, ‘mosque’, ‘God’, and ‘faith’. Presence of the features ‘bata’, ‘pray’, ‘zeket’, and ‘oraza’ in the near periphery of the field model “religion / дін” demonstrate the relevance of these Islamic religious acts to the Kazakh culture.

Conclusion

We assume that the results of this study aimed at describing conceptualization of religion in the Kazakh linguistic consciousness is a valuable source that identifies the national and cultural specifics of the concept and contributes to a successful intercultural communication. The practical applications of the study could serve as a guide to identifying the patterns that emerged early in the history of the Kazakh nation.

Religion in the Kazakh language is associated with God, Islam, mosque/church, faith and soul. It is actualized by the religious agents and artifacts as *mosque*, *church*, and *Quran*, rituals as *pray*, *oraza*, *bata*, *zeket*, and *cult*, beliefs as *atheism*, *karma*, and *faith*, immaterial aspects as *soul* and *light*, figures and types.

Funding

The research is funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP13268778).

References

1. Tagore R. The Religion of Man. -Ravenio Books, 2015. -200 p.
2. Marx K., Engels F. On Religion. - Mineola, New York: Dover Publications Inc., 2008. -384 p.
3. Tamer G., Männle U. The Concept of Freedom in Judaism, Christianity and Islam // Key Concepts in Interreligious Discourses. -2019. -3.
4. Othman N. Human rights as a universal concept in Islam. Enriching the Universality of Human Rights: Islamic Perspectives on the Universal Declaration of Human Rights. - Geneva: UN, 1998.
5. Böwering G. The Concept of Time in Islam // Proceedings of the American Philosophical Society. -1997. -Vol. 141. -No. 1. -P. 55-66.

6. Kazi M. A. The Concept of Scientific Knowledge in Islam // Journal of Islamic Academy of Sciences. -1988. -1: 1. -P. 7-9.
7. Zengin M., Badagulova Z. Religion and Religious Education in Kazakhstan // Karaelmas Journal of Educational Sciences. -2017. -5. -P. 49-63.
8. Жанпеисова Н. М. Концепт ислам в казахской концептосфере: монография. - Алматы: Нур-Принт, 2016. - 160 с.
9. Борбасова К. М., Байтенова Н. Ж., Бейсенов Б. К., Затов К. А., Курманалиева А. Д., Мейрбаев Б. Б., Рысбекова Ш. С., Абжалов С. У. Дінтанулық сөздік. Ежелгі діни наным сенімдер. Ұлттық діндер. Қазақ халқының дәстүрлі діни ұстанымдары. I том. -Алматы: Қазақ университеті, 2016. - 396 б.
10. Әбдірәсілқызы А., Исахан М., Муслимов М., Теңлібаева Ж., Мадиева С., Рашимбаев Р., Жұманов Д., Әлмырзаева Б. Дін саласындағы өзекті мәселелер бойынша 20 сұрақ-жауап. - Астана: Дін мәселелері жөніндегі ғылыми зерттеу және талдау орталығы, 2015. -55 б.
11. Қасымбеков М. Б. Қазақстан 2050. Терминологиялық анықтамалық. -Астана: Деловой мир, 2013.
12. Oxford Dictionaries. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.lexico.com/definition/religion> (Accessed: 2.08.2021).
13. Кеңесбаев С. К. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі [Электрон. ресурс] -1959. URL: <http://online.pubhtml5.com/roge/jtnv/#p=2> (дата обращения: 2.08.2021).
14. Сапарбай И. Қазақтың несібесі бір Аллада! -2017. [Электрон. ресурс]. URL: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/781> (дата обращения: 02.08.2021).
15. Балқыбек Ә. Бізде гений де, талант та жоқ... Бізде бәрі періштелер... [Электрон. ресурс]. - 2018. URL: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/810> (дата обращения: 02.08.2021).
16. Айтхожина М. Адамның біреуден жоғары, біреуден төмен тұруы заңдылық. -2017. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/820> (дата обращения: 2.08.2021).

References

1. Tagore R. The Religion of Man (Ravenio Books, 2015. 200 p).
2. Marx K., Engels F. On Religion (Mineola, New York: Dover Publications Inc., 2008. 384 p.).
3. Tamer G., Männle U. The Concept of Freedom in Judaism, Christianity and Islam, Key Concepts in Interreligious Discourses, 3 (2019).
4. Othman, N. Human rights as a universal concept in Islam. Enriching the Universality of Human Rights: Islamic Perspectives on the Universal Declaration of Human Rights (Geneva: UN, 1998).
5. Böwering G. The Concept of Time in Islam, Proceedings of the American Philosophical Society, 1 (141), 55-56 (1997).
6. Kazi M. A. The Concept of Scientific Knowledge in Islam, Journal of Islamic Academy of Sciences, 1 (1), 7-9 (1988).
7. Zengin M., Badagulova Z. Religion and Religious Education in Kazakhstan, Karaelmas Journal of Educational Sciences, 5, 49-63 (2017).
8. Zhanpeisova N. M. Koncept islam v kazahskoj konceptosfere [Concept of Islam in the Kazakh conceptsphere] (Nur-Print, Almaty, 2016, 160 p.).
9. Borbasova K. M., Baitenova N. Zh., Beisenov B. K., Zatov K. A., Kurmanalieva A. D., Mejrbaev B. B., Rysbekova Sh. S., Abzhalov S. U. Dintanulyk sozdik. Ezhelgi dini nanym senimder. Ylttyk dinder. Kazakh halkynyn dasturli dini ystanymdary [Dictionary on Religion. Ancient religious superstitions. National religions. Kazakh traditional religious beliefs]. Vol.1 (Kazak universiteti, Almaty, 2016, 396 p).
10. Abdirasilkyzy A., Isahan M., Muslimov M., Tenlibaeva Zh., Madiyeva S., Rashimbetov R., Zhymanov D., Almyrzaeva B. Din salasyndagy ozekti maseleler bojnsha 20 syrak-zhauap [20 questions and answers on current problems in the field of religion] (Scientific Center for Research and Analysis of Religious Issues, Astana, 2015, 55 p.).
11. Kasymbekov M. B. Kazakhstan 2050. Terminologijalyk anyktamalyk [Kazakhstan 2050. Terminology Guide] (Delovoj mir, Astana, 2013).
12. Oxford Dictionaries. Available at: <https://www.lexico.com/definition/religion> (Accessed: 2.08.2021).

13. Kenesbaev S. K. Kazakh tilinin tusindirme sozdigi [Kazakh Explanatory Dictionary]. 1959. Available at: <http://online.pubhtml5.com/poge/jtnv/#p=2> (Accessed: 2.08.2021).

14. Saparbaj I. Kazaktyn nesibesi bir Allada! [The Kazakhs' Blessing from Allah!]. 2017. Available at: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/781> (Accessed: 2.08.2021).

15. Balkybek A. Bizde genij de, talant ta zhok... Bizde bari perishteler... [We do not have neither genius nor talent... We are all angels...]. 2018. Available at: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/810> (Accessed: 2.08.2021).

16. Ajthozhina M. Adamnyn bireuden zhogary, bireuden tomen tyruy zandylyk [It is a consistency that a person is either higher or lower than someone]. 2017. Available at: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/820> (Accessed: 2.08.2021).

Г.А. Кузембаева, Т.Е. Шонмуринов

К. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Қазақ ұлтының тілдік санасында діннің концептіленуі

Аңдатпа. Ғылым үшін міндетті болып табылатын рационалды-талдау қызметі өзіне деген шиеленісті тудыратын бірден-бір сала дін болып саналады. Осыған байланысты, дінді концепт ретінде анықтау, оның мазмұны мен құрылымы, сонымен қатар оның ұлттарға, олардың мәдениеті мен дамуына әсер етуі үлкен қызығушылық тудыратын мәселелер қатарында. Мақалада қазақ ұлты өкілдерінің дінді концептілеуінің ерекшеліктерін анықтау көзделген. Қазақ тілінде «дін» ассоциативті өрісін модельдеу арқылы қазақ тілі мен мәдениеті өкілдерінің дінді тұжырымдамалау жолдарын сипаттау мақсатында олардың арасында өткізілген психолингвистикалық зерттеудің нәтижелері көрсетілген. Зерттеу материалдары қазақ тілді респонденттер тобымен жүргізілген жапшай ассоциативті эксперименттің деректері болды. Деректерді алу әдісі «дін» ынталандыру сөзіне белгілі бір уақыт аралығында берілген жауаптарды тіркеу арқылы өткізілген еркін ассоциативті эксперимент болды. Алынған ассоциативті деректер жиілік критерийі бойынша талданып, ассоциативті өріс пен оның когнитивті құрылымын модельдеу арқылы бөлінді. Қазақ ұлтының тілдік санасындағы «дін» ассоциативті өрісі, діннің агенттері мен артефактілері, рәсімдері, наным-сенімдері, материалдық емес аспектілері, дін қайраткерлері мен түрлері жатқызылған, семантикалық аймақтардан құрылды. Қазақтың тілдік санасында дінге келтірілген ең жиі ассоциациялар – мешіт (13%), Құдай (11%), сенім (10%), Ислам (10%), шіркеу (9,5%), Құран (7,5%), жан (7%), жарық (6%), атеизм (5,5%), дұға ету (5%). Психолингвистикалық зерттеу нәтижесінде үлгіленген «дін» ассоциативті өрісінің ортасында «Ислам», «мешіт», «Алла», «сенім», «бата», ал өрістің жақын шетінде «намаз», «зекет» және «ораза» белгілері орналасқан. Бұл исламдық діни жәдігерлер мен әрекеттердің қазақ тілдік санасына қатыстылығын әрі маңыздылығын көрсетеді.

Кілт сөздер: қазақ этносының тілдік санасы, дін, қазақ тілі, ұлт, түсінік, психолингвистикалық зерттеу, еркін ассоциативті эксперимент.

Г.А. Кузембаева, Т.Е. Шонмуринов

Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Актөбе, Казахстан

Концептуализация религии в языковом сознании казахов

Аннотация. Религия – единственная область, где рационально-аналитическая деятельность, обязательная для науки, вызывает к себе напряжённое отношение. В этой связи высокий интерес вызывает идентификация религии как концепта, его содержания и структуры, а также его влияния на народ, его культуру и развитие. В статье приводятся результаты психолингвистического исследования, целями которого были описание способов концептуализации религии носителями казахского языка и культуры, моделирование ассоциативного поля «религия» в казахском языке, выявление особенностей концептуализации религии у представителей казахской лингвокультуры. Материалом исследования послужили данные массового ассоциативного эксперимента, проведенного с группой респондентов – носителей ка-

захского языка. Методом получения данных стал свободный ассоциативный эксперимент с регистрацией ответов, выданных за определенный промежуток времени на слово-стимул *дін / религия*. Полученные ассоциативные данные были распределены по критерию частотности с последующим моделированием ассоциативного поля и его когнитивной структуры. Ассоциативное поле «религия» в языковом сознании казахского этноса сформировано семантическими зонами, включающими агенты и артефакты религии, ритуалы, верования, нематериальные аспекты, фигуры и типы религии. Наиболее частыми ассоциациями в казахском языковом сознании являются мешіт/мечеть (13%), Құдай/Бог (11%), сенім/вера (10%), ислам/ислам (10%), шіркеу/церковь (9,5%), Құран/Коран (7,5%), жан/душа (7%), жарық/свет (6%), атеизм/атеизм (5,5%), дұға ету/молиться (5%). Смоделированное в результате психолингвистического исследования ассоциативное поле «религия» состоит из признаков «ислам», «мечеть», «Бог», «вера» в центре и признаков «бата», «молитва», «зекет», «ораза» в ближней периферии поля, что свидетельствует об актуальности данных религиозных артефактов и актов для казахского языкового сознания.

Ключевые слова: языковое сознание казахов, религия, казахский язык, национальность, концепт, психолингвистическое исследование, свободный ассоциативный эксперимент.

Information about authors:

Kuzembayeva G.A. – Candidate of Philological Sciences, Ph.D., Associate Professor of the Department of the English and German languages, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan.

Shonmurinov T.E. – Master’s Student of the Department of the English and German languages, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan.

Кузембаева Г.А. – филология ғылымдарының кандидаты, Ph.D., Ағылшын және неміс тілдері кафедрасының доценті, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан.

Шонмуринов Т.Е. – Ағылшын және неміс тілдері кафедрасының магистранты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан.